

KOCA-ELİ YÖRESİNİN FETHİ

Halil İNALCIK*

Aydos Kalesi Kocaeli Fethi'nde Kilit Noktadır¹

İstanbul'a karşı ilk hareketler Kocaeli'nden, Aydos Kalesi'nden başlamıştır. Aydos niçin İstanbul'a karşı ilk harekât aşaması kabul edilebilir?

Aydos Kalesi bir Bizans kalesidir, o zamanki adı Aitos (Kartal-Kaya)'dır. Kocaeli'nin en yüksek tepesindedir. Bizans, Kocaeli bölgesinin en yüksek tepesinden, Aydos Kalesi'nden bölgeyi gözetler. Kalenin Osmanlıların eline geçmesi, Gazi Rahman (Abdurrahman) adı ile yakından ilgilidir. Rahman ilk kez Kandıra'da yerleşen (1305) Akçakoca'nın emrinde genç ve atılgan bir uc gazisidir. Aydos'un fethi 1337'de İzmit'in fethine kadar gelen süreçte ilk adımdır. Osmanlı uc gazileri Kocaeli'ne ne zaman ve nasıl geldiler?

Sakarya'nın denize döküldüğü ova, Osmanlılar için Geyve Boğazı'nı geçmedikçe kapalı bir bölgeydi. Osmanlılar, Geyve'den başlayarak Adapazarı'na kadar uzanan dağ geçidini 1305'te ele geçirdiler. Osman Gazi, oğlu Orhan Gazi'yi sayılı kumandanlarıyla buraya gönderdi. Burada boğazı belli başlı iki kale koruyordu; bunlardan birisi Karaçepüş, diğeri *Hypsu* idi (Pachymeres'te *Hypsu* diye geçen yer adı bizim kaynaklarda *Absu* diye geçer). Bu tarihte kuzeye doğru ilerleyişte iki komutan, Konuralp ve Akçakoca faaliyette idiler. Onların Geyve Boğazı'nı fetihleriyle ilk defa Osmanlı kuvvetleri Adapazarı Ovası'na indiler. Rahman'ın adı ilk kez bu savaşlarda geçer. O zaman komutan olan Akçakoca, boğazın belli başlı kalelerinden olan Absu'yu Gazi Rahman'a verir. Gazi Rahman o zaman bu uc'ta, Adapazarı'na yapılan akınların kumandanıdır; atak, cesur, yiğit bir serhad komutanıdır. Bundan sonra ikinci aşama, Beş-Köprü'de ovaya iniş faaliyetidir. Bugün Sapanca (Bizans zamanında *Sphon*) Gölü'nün doğusunda, Bizanslılar zamanından kalan Beş-Köprü'nün bulunduğu stratejik noktadır. Akçakoca ve onun komutası altında Gazi Rahman bölgede yerleştiler. Ovardan iki istikâmette akınlara başlar. Birisi Akyazı üzerinden Bolu tarafına, öteki Sapanca'nın kuzeyinden İzmit'e doğruydu. Bu akınların birinde, Akçakoca Kandıra'da yerleşti. Kocaeli yarımadasında ilk gaza akın merkezi Kandıra'dır. Akçakoca orada ölmüştür, mezarı o bölgede bir tepededir.

Osmanlıların Kandıra'dan sonra Mezotinia'da ilk önemli fetihleri Samandıra Kalesi'dir.

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: inalci@bilkent.edu.tr

1 Halil İnalci, *Aydos Sempozyumu Konuşması*, 28 Mayıs 2011 Cumartesi.

Samandıra, Üsküdar'dan gelen büyük yolun üzerindedir. Osmanlılar ilkin Samandıra'yı, oradan Bizans kalesi, Aydos'u alırlar. Aydos tepede, ormanda erişilmesi güç bir kaledir, kalenin Bizans dönemi adı, Aetos (Ayetos), Kartal (Kaya) demektir; Gazi Abdurrahman (Rahman) Kocaeli'nin en yüksek tepesindeki bu Bizans kalesini ele geçirir. Rahman Akçakoca'nın emrinde Kocaeli fethinde en ileri safta yer alarak Aydos'tan akınlara başlar, Boğaz'a kadar yaptığı akınlarıyla Bizans'ı tehdit eder; bir uc, serhat gazisi olarak Aydos'u akın merkezi haline getirir. Oradan Pendik, Üsküdar ve Boğaz'a akınlar yapar. Bizans için bu bölge, İstanbul'un hemen karşısında stratejik bakımdan önemli bir bölge olduğu için, Bizanslılar buraya kuvvetler göndermekte gecikmez. Rahman'ın işi güçtür, Bizanslılarla çetin savaşlar olmaktadır. Aşıkpaşazâde'de Aydos'un fethi için bir efsane nakledilir: Sözde, Ayetos tekfurunun kızı rüyasında Abdurrahman'ı görüp aşık olur. Gazi Abdurrahman askeriyle Samandıra'dan gelip kaleyi kuşattığı zaman kız kaleden ip uzatır, bir de sevgilisine mektup yazar. Onu içeri alır beraber kalenin kapısını açarlar; Aydos böylece fetholunmuş. Bu gibi efsaneler, Rum kadınlarıyla Türk gazilerinin aşk hikâyeleri ve evlenmeleri *Danışmandnâme*'den beri anlatılagelir. Paul Wittek bu konuda bir makale yazmıştır: "The Taking of Aydos Castle: A Ghazi Legend and Its Transformation." Wittek'in makalesinde Aydos'un tarihi tartışılmaz. Yazar hikâyenin ne ifade ettiğini anlatmaya çalışır. "Bu, uc gazilerinin, Rum kadınlarıyla evlenmek, aşk maceraları için çok eskiden beri destanlara geçmiş bir gaza, akıncı hikâyesidir" der. Açıkça gazilerin yüreklerini ateşleyen iki şey vardır; ganimet ve Rum kızlarıyla evlenmek. *Danışmendnâme* destanında bu çeşit hikâyeler anlatılır, Rahman'ın aşk hikâyeside bunlardan biridir. İlk Osmanlı kaynakları, bir çeşit popüler destanımsı kaynaklardır. Aynı hikâyeyi Neşrî, 50 sene sonra yazdığı zaman, bunun bir masal olduğunu da belirtir. Wittek'in makalesi bu nokta üzerinde durur.

Özetle, Gazi Rahman, Osmanlıların Kocaeli'nde en ileri uc'ta, alınması güç bir Kartal Yuvası kalede yerleşerek, buradan Bizans'a karşı akınlar yapmaktadır. Bu akınların bir önemi de önemli bir savaşa neden olmasıdır. Bu savaş 1329 tarihli Pelekanon Savaşı'dır. Pelekanon Kalesi (Maltepe hatalıdır) Gebze'ye yakın, Eskihisar geçidinde sahilde bir kaledir. Bütün bu savaşlarda Gazi Rahman daima ön planda gösterilir. Palekanon Savaşı, Osmanlılara Kocaeli'yi kazandıran yaşamsal bir savaştır. İmparator III. Andronikos, Üsküdar'dan ordusuyla hareket etti; gemileri de sahilden onu takip ederek, bölgeye geldi. Gazi Abdurrahman vaktinde haber verdiği için Orhan, Gebze tepelerini tuttu; imparator ordusuyla geldiği zaman, Orhan stratejik bakımdan daha elverişli bir durumdadır. 1329 Palekanon Savaşı, tarihimizde İstanbul'un fethi gibi bir dönüm noktasıdır. Bizim kaynaklarda bu savaşla ilgili kayıt yoktur, fakat savaşta hazır bulunan Megadük Kantakuzenos'un tarihinde harekât bütün ayrıntılarıyla anlatılır. Savaşta imparator yaralanır ve kendisini gemiyle kaçırlar. Orhan galiptir. Gebze düşer ve Osmanlılar bundan sonra Pendik'ten Üsküdar'a kadar bütün sahil boyunca ellerine geçirir. Hereke, Pendik, Üsküdar ilk kez bu tarihte, 1329'da alınır. Osmanlılar, Üsküdar'a geldikten sonra doğrudan doğruya Bizans'ın, İstanbul'un karşısında İstanbul'u tehdit etmektedirler.

Pelekanon Savaşı'nda Rahman Gazi'nin mi, yoksa oğlu Karaca Rahman'ın mı hazır bulunduğunu kesin bilmiyoruz (aynı mevkide bir uc gazisi olarak kendisinden sonra savaşan bir Karaca Rahman anılır). Pelekanon Savaşı'na Aydos gazilerinin katıldığını biliyoruz. 1329 Pelekanon zaferinden sonra Yoros'a kadar Boğaz'ın Anadolu yakası, Üsküdar'dan Anadolu-Kavağı'na kadar Osmanlıların hükmü altına geçmiştir. Osmanlıların hedefi, bölgenin merkezi İzmit'i (Nikomedia) almaktır. Nikomedia direnmekte, imparator oraya denizden yardım göndermektedir. Orhan'ın Nikomedia'ya ilk saldırısı, 1333-34'tedir, imparator ve Kantakuzenos karşısında, Orhan başarı kazanamamıştır. İzmit'in fethi çok sonra, 1337'de gerçekleşmiştir. 1337'de İmparator III. Andronikos, Arnavutluk'tadır, bir Arnavutluk isyanını bastırmak için ordusuyla oraya gitmiştir. İzmit'i savunacak kuvvetler uzaktadır. İzmit'te Paleolog hanedanından bir prenses bulunmaktadır. Prenses, ümitsiz durumu görerek

teslim kararı verir. İzmit'in yukarısında bulunan sarp kalesi Orhan'a teslim olur. Orhan, oğlu Süleyman Paşa'ya İzmit'i merkez olarak verir. Süleyman Paşa'nın ve Orhan'ın yaptırdığı binalar, imaretler -Orhan'ın Camii, hamamı- bugün hâlâ işlemektedir. Şunu belirtmek gerekir: İzmit'in fethinde, Aydoslu gazilerin önemli rolü vardır, İzmit düştükten sonra bu gaziler, İzmit'in müdafaası için oraya nakledilmişlerdir.

Kronoloji şöyle: Kocaeli uc bölgesinde ilk yerleşme 1305-1306 yılında olabilir. Demek ki Aydos'ta yerleşme, 1305 ile 1337 arasındadır. Özetle, Pelekanon Muharebesi'nde ve İzmit'in fethinde uc gazileri olarak Aydoslu gazilerin önemli rolleri vardır. Böylece, İstanbul'un fethinden önce, İstanbul'u gazâ hedefi yapan Aydos'lu gazilerdir, diyebiliriz.

Kaynaklarda ilginç bir anlatı vardır: Karaca Rahman (Rahman'ın oğlu olmalı) babasının akınlarını devam ettirir. Aşıkpaşazade'deki kayda göre, İstanbul'da kadınlar çocuklarını 'Gazi Rahman geliyor' diye sustururlarmış. Bu hikâyeye, Aydos gazilerinin İstanbul'u nasıl tehdit ettiğini belirtmektedir.

İstanbul'un fethinde tarihçilerin atladığı başka bir tarih de şudur: Pelekanon Muharebesi ile Osmanlılar Pendik'ten Üsküdar'a kadar bütün sahili elde etmişlerdir.² O zaman Bizans batıdan gelen Haçlı gemileriyle işbirliği yapıp Lapseki'ye çıkarma yaptılar (1359). Bozguna uğradılar. İstanbul'u doğrudan doğruya tehdit eden, surların önüne kadar gelen Osmanlı Sultanı I. Murad (1362-1389)'dır. 1366 yılında, Silivri'de İstanbul'u müdafa eden iki Bizans kalesini İtalyan kaynaklarına göre Gelibolu'nun düşmesine karşılık olarak I. Murad alıyor ve İstanbul'u tehdit ediyor. Savualı VI. Amadeo bir Haçlı donanmasıyla İstanbul'a yardıma geliyor. Gelibolu'yu alıyor (1366) ve İstanbul'a geliyor. Silivri kalelerini geri alıyor; Karadeniz'e çıkıyor.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İstanbul'a ilk tehdit 1305-1306'da Osmanlı'nın Aydos tepesindeki kalede bir akın merkezi kurmuş olmalarıdır. Oradan Bizans'ı korkutan akınlarda bulundular. Fetihten önce, Osmanlılar tarafından İstanbul'a karşı ikinci büyük tehdit, 1366'da; I. Murad'ın Silivri fetihleridir. İlk ciddi kuşatma Yıldırım Bayezid'in, 1394'ten 1402'ye kadar İstanbul'u kuşatmasıdır. Yıldırım Bayezid'e İstanbul'u teslim için Patrik (bir Haçlı ordusunu harekete geçirmek için İmparator II. Manuel o zaman Avrupa'ya gitmişti) hazırlık yapıyordu. Fakat 1402'de Timur tehlikesi birden bire doğuda kendini gösterince Bayezid, kuşatmaya son verir ve Bizans bir kere daha kurtulur. Bundan sonra İstanbul kuşatması 1410'da Musa Çelebi, 1422'de II. Murad tarafından gerçekleştirilir. II. Murad o zaman tahta yeni geçmiş genç bir sultandır. Ona karşı Bizanslılar Anadolu'da Karamanlıları tahrik ediyorlar; Murad bu tehlikeyi bertaraf ettikten sonra Bizans'ı gelip kuşattı. 4 ay süren bu kuşatma da Sultan Murad top kullandı. Anadolu'daki kargaşa dolayısıyla II. Murad kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. İstanbul'un zaferle biten son kuşatması 1453'te Fâtil Sultan Mehmed'e nasip olacaktır.

Bapheus'dan Sonraki Gelişmeler

O zaman Pachymeres'in açıkladığı gibi, direnç görmeyen ve ganimet için uc bölgesine koşup gelmiş gaziler bir sel gibi İstanbul Boğazı'na kadar yayıldılar. Bapheus bozgunundan sonra 1302-1307 yılları arasında bu durum karşısında Bizans'ın düştüğü anarşi ve çaresizlik durumunu Pachymeres son bölümlerinde dramatik ifadelerle anlatmaktadır. Tüm Mesothynia bu akıncıların ayakları altına düşmüş bulunuyordu (Mesothynia, İznik'in kuzeyi, İstanbul karşısında Kadıköy'e ve Aşağı Sakarya'ya kadar Koca-eli bölgesi olarak tespit olunmaktadır. Bu bölge, Sakarya Ucu'ndaki Türk kuvvetlerinin 1301-1307 yıllarında ileri harekâta buldukları toprakları içermektedir).

(Rumlar) sadece hayatlarını kurtarmak için doğuyu bırakıp batıya kaçıyorlardı: ...Türkler çok kalabalık idiler ve birçok başbuğ kumandası altında idiler.

2 Halil İnanlık'ın *Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2012.

Bu akıncılar, 1304 yılı başlarında Koca-eli'nden İstanbul Boğazı'na kadar her yerde faaliyet göstermekte idiler. Türkler bir gemi bulunca Boğaz'ı geçiyor, İstanbul önlerine kadar geliyorlardı. Chélé (Şile) ve Anadolu-Kavağı'nda tepede Hiéron (Yoros) kaleleri onların saldırılarına hedef oluyordu. Panik halinde kaçan Rum halkı, İstanbul'a sığınıyor; sokaklar açlık ve hastalık çeken insanlarla doluyordu.

1302'de IX. Mihail'in ricatı, Gazan Han'ın ölümü (Mayıs 1304) ve Katalanların Batı Anadolu'da Türkmenler karşısında kalıcı bir sonuç alamadan geri dönüşü (1304 sonbaharı) ve nihayet Ephesus'un Sasa Bey tarafından fethi (26 Ekim 1304) Osman'ın Bizans'a karşı neden 1302-1305 yıllarında saldırgan bir siyaset güttüğünü açıklar.

Pachymeres Türkler için şöyle demiştir: "...kalabalık ve birbirinden ayrı gruplar halindeki Türkler birçok başbuğa tâbi olup bir başbuğ adamlarına başka başbuğlar idaresinde yağmalara katılma izni veriyordu."

Bapheus'tan sonra Osman, denize kadar "İznik ve Pythia etrafındaki tüm toprakları" ele geçirmiş bulunuyordu (Pythia, "İzmit körfezi güney kıyısında bir şehir" bugünkü Yalova olarak düşünülüyor).

Osmanlı kuvvetleri 1303 Dimbos zaferi üzerine batıda Ulubad (Lopadion), güneyde Adrianoi (bugün Orhaneli) kalelerine kadar akın yaptılar ve Yenişehir'e çekildiler. (Aşıkpaşazâde, 17. Bab). Keza Osman, Bursa ve İznik etrafında "havâle" kuleleri inşa ederek Bythinia'nın bu iki şehri önünden esas kuvvetlerini çekti. Osman, 1304 ve 1305 yıllarında doğuda Sakarya Vadisi'nden İznik'e giden ana yollar üzerindeki hisarlar üzerine seferleri için kuvvetleri toplamak zorunda idi.

Yenişehir Ovası'ndan Bursa Ovası'na giden yol, Koyunhisarı kalesi ve tepede Marmaracık kalesi üzerinden derin bir boğaza, Dimbos (Dinboz, bugün Erdoğan) dağ geçidine varır. Bursa Ovası'ndaki tekfurlar, Bapheus'tan sonra Osman'ın artan tehdidi karşısında, belki imparatorundan aldıkları emir üzerine ittifak ettiler. Bursa, Adranos, Bidnos, (Patnos?), Kestel, Kite tekfurları kuvvetlerini birleştirip Dimbos Boğazı'nı geçip Osman'ın uc merkezi Yenişehir'e doğru yürüdüler. Bu büyük kuvveti Osman yanındaki askerler Koyunhisarı'nda karşıladı. Düşman savaşa savaşa Dimboz Boğazı'na kadar çekildi ve kesin savaşı orada verdi. Tekfurlar "dağa arka verdiler, durdular, gayet de kırkun oldu"; Zafer Osman'ın oldu. Boğaz'ı geçen Osman, Bursa Ovası'na indi. Kestel tekfuru savaşa düşmüştü. Adranos tekfuru kaçmayı başardı, Bursa tekfuru kaçıp Bursa hisarına kapandı. Osman karşısında kalan Lopadionéa (Ulubad) kadar kovaladı. Tekfur, köprüyü geçip Ulubad tekfuruna sığındı. Tekfur köprüyü hiçbir zaman geçemeye kalkışmaması koşuluyla Kite tekfurunu Osman'a teslim etti.

Paflogonya ve Anadolu'nun başka taraflarından gaza ve "doyum" için akın akın bayrağı altına gelen yoldaşlarla ordusu beş bin kişiye varmış bulunuyordu.

Hicrî 704 seferi hakkında ilk ve en ayrıntılı kaynağımız, Âşıkpaşazâde'de (20.Bab) İshak Fakîh-Yahşi Fakîh'den gelen rivâyettir. Sefer mevsimi yaz ayları olduğundan Osman'ın bu seferi 1304 yılına düşse gerekir.

Osman Gazi'nin 704/1304 Sakarya Seferi

Âşıkpaşazâde (20.Bab) bu seferle ilgili,

"...Doğru Lefke'ye vardılar, Çadırlı Tekvuru ve Lefke Tekvuru muti' olup karşı geldiler, memleketlerin teslim etdiler..... Andan Mekece'ye vardılar; ol dahi itâ'at ilen gedl. Tekvuru Ak-Hisar'a bile geldi. Ak-Hisar Tekvuru leşker cem'etmiş, karşı geldi, gayetde eyü ceng etdiler, âhir kaçdı, hisarına girmede. Gaziler hisarı yağma etdiler. ... Geyve'ye vardılar. ... Tekvurun dutdılar; Osman Gazi'ye getürdiler. ... Bir aydan artucak ol vilâyette durdular; muti'

olan yererli timar-erine verdiler. Halkın emn ü amân ilen inandırdılar. Vilâyet mukarrer oldı, tâ şimdiye değın.”³

Osman Gazi Sakaya seferinde, Orta-Sakarya üzerinde İznik'e kuzeyden ve doğudan gelen belli başlı geçit yerlerindeki kaleleri, Lefke, Mekece ve Geyve'yi ve yakın hisarları ele geçirdiği anlaşılmaktadır.

Bapheus Zaferi (1302) üzerine Bizans direncinin kırıldığına inanan binlerce gazi Anadolu içlerinden gaza ve ganimet için Bithynia bölgesine akın akın gelmektedir.

Türkler, yalnız Chélé (Şile) ve Astrabite (Şile'nin 60 km. doğusunda) değil, Boğaz'ın girişinde Hieron kalesine (Anadolu Kavağı'nda tepede Yoros kalesi) saldırıyor. İzmit açıklık ve susuzluk içinde son derece kötü durumda, İznik şehri etraftan çevrilmiş dışarıyla ilişkisi kesilmiş kıtlık içindedir. Kroulla ve Katoika'nın durumu daha kötü idi. (Kroulla Gürle'dir. Failler, Katoika'yı Arnakis'i izleyerek Kite olarak ileri sürmüştür. Katoika, Kara-Çöpüş kalesidir. Bizans'tan Harakleion (Marmara Ereğlisi) Limanı'na, oradan İznik'e gelen yolun kapanmış olduğunu Pachymeres açıklıyor. 1304 seferinde Osman tüm Sakarya Vadisi'ni, Geyve, Mekece, Absuyu (Hypsu) ve Lefke'yi ele geçirmiş bulunuyordu. İznik'e erişmek yalnız göl tarafından Kios (Gemilik, Gemlik) yolu açık kalmıştı. Neşrî de Osman'ın 1302 kuşatmasında yalnız göl kapısından İstanbul'a haberci gidebildiğini yineler.⁴

Rum tarihçi genel durumu tasvirler şöyle devam ediyor (21. Bab): “Pylai (Topçu İskeleyi) ve Pthya (Yalova) halkı, Chalcédon (Kadıköy) halkı ve Halizônlar (İzmit-Yalova arasında yaşayan yerli halk) aynı güç duruma düşmüşlerdi. Kios (Gemlik'e) gemi ile gelenler o gün orada bekliyor ve gece selâmetle yollarına devam ediyorlar, sahili izliyerek Askania Gölü'ne varıyorlar, şehrin göl kapısında kıyıya çıkıyorlar, şehre giriyorlardı”.

Orhan'ın Seferi (1305)

Bu arada Pachymeres Marmara Denizi kıyısında Pégai'in aynı güçlükler içine düştüğünü belirtir. Pégai yarımadası (Kara-Biga) antik dönemden muazzam surları ile Marmara tarafından ele geçirilmiştir. Pachymeres'e göre Kara-Biga yarımadasına etraf halkı kaçıp sığınmış, kalabalıktan salgın hastalık çıkmış, hergün yüzlerce insan ölüme kurban gitmiş.

Katalanlar, 1303-1304 kışında Kyzikos (Kapudağı) da atıl oturuyorlar, tüm kaygıları imparatorun para koparmaktı. Öte yandan ücretlülügü gruplar, özellikle Katalanlarla Alanlar arasındaki çekişme, Türklere karşı hareketi geciktiriyordu.

Türkmen gazi beylerinin üstün yanı, sadece ganimet vaadiyle Anadolu içinden binlerce gaziye bayrakları altında toplayabilmeleridir. Bizans'a karşı Türkmen beylerinin askerî üstünlüğünü bu durum açıklayabilir. İmparator, Katalanları Pégai ve dolaylarında Türk akınlarına karşı gönderme imkânı bulamadı.

Türkmen beylerinin en güçlüsü Germiyan Beyi Alişîr, Philadelphia'yı (Alaşehir) kuşatmış, etraftaki kaleleri eline geçirmiş olup şehri açıklıkla teslim almak üzere idi (1304). İmparator, Katalanları o tarafa sevk etti.

Daha bu tarihte Osmanlı uc kuvvetleri Sakarya Vadisi'nde Absuyu (Pachymeres'te Hypsu, bugün Abcalar) ve Kara-Çöpüş'ten ileride Beşköprü-Adapazarı ovasına inmiş görünmektedirler.

Kara-Çöpüş ve Absuyu fetihten sonra Konur-Alp'a uc olarak verildi.

Böylece 1305'te İznik'e gelen tüm yollar, Osman Gazi'nin kontrolü altına geçmiştir. Sapanca'dan gelen yol üzerinde Akhisar, Geyve ve Kara-Çöpüş (Katoika) kaleleri, doğudan gelen yolları Sakarya üzerinde kontrol eden Mekece ve Lefke, hepsi bu tarihte Osman'ın eline geçmiş bulunuyordu.

³ Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, Atsız Neşri.

⁴ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*.